

TALABALARDA MULOQOT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI (INGLIZ TILI MATERIALLARI MISOLIDA)

M.M. Maxmudova¹, M.H. Azimova²

Annotatsiya:

Ushbu maqolada talabalarda muloqot madaniyatini shakllantirish mexanizmlari ingliz tili materiallari misolida tahlil qilinadi. Globalizatsiya va xalqaro aloqalar rivojlanishi bilan ingliz tili nafaqat bilim olish vositasi, balki madaniyatli va samarali muloqot ko'nikmalarini shakllantirishning muhim omili sifatida qaralmoqda. Maqolada ingliz tili darslarida foydalaniladigan pedagogik, psixologik, texnologik va sotsial mexanizmlar orqali talabalarda madaniyatli muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish yo'llari o'rganiladi. Amaliy tavsiyalar esa o'qituvchilar va talabalar uchun xalqaro miqyosda muvaffaqiyatli muloqot qilishda yordam beradi.

Kalit so'zlar: Muloqot madaniyati, ingliz tili materiallari, pedagogik mexanizmlar, Psixologik mexanizmlar, Texnologik vositalar, Sotsial mexanizmlar, ta'lim jarayoni, global muloqot.

doi: <https://doi.org/10.2024/ozwazf97>

Kirish

Bugungi kunda globallashuv jarayonlari natijasida chet tillari, xususan, ingliz tili xalqaro muloqotning asosiy vositasiga aylandi. Ingliz tili nafaqat ilmiy va kasbiy faoliyatda, balki kundalik hayotda ham muhim rol o'ynaydi. Barcha sohalarida muloqot qobiliyati — bu shaxsning ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli bo'lishida hal qiluvchi omillardan biridir. Ayniqsa, ta'lim jarayonida muloqot madaniyati talabalarning bilim olish jarayonini samarali tashkil qilishda va ularning shaxsiy rivojlanishida katta ahamiyatga ega.

Muloqot madaniyati keng qamrovli tushuncha bo'lib, u bir nechta omillarni o'z ichiga oladi: til madaniyati, ijtimoiy qoidalar va muloqotda ishtirokchilarning bir-birlariga hurmati. Aynan ta'lim tizimi talabalarda madaniyatli muloqot ko'nikmalarini shakllantirishda yetakchi rol o'ynaydi. Bu jarayon davomida o'quvchilarga o'zaro hurmat, ijtimoiy odob-axloq normalariga rioya qilish, og'zaki va yozma muloqot qoidalari, shuningdek, turli madaniyatlarni tushunish o'rgatiladi. Talabalar o'rtasidagi muloqotni to'g'ri shakllantirish, ularning ta'lim jarayonida faol ishtirokini ta'minlash va kelajakda samarali professional muloqot qilishga tayyorlash uchun zarur.

Ingliz tili darslari esa talabalarda muloqot madaniyatini shakllantirish uchun qulay platformadir, chunki ingliz tili nafaqat xalqaro til, balki turli madaniyatlar va ijtimoiy odatlar bilan tanishish vositasi hamdir. Ingliz tilini o'rganish jarayonida talabalar nafaqat til qoidalarini, balki global miqyosda madaniyatli muloqot

¹ *M.M. Maxmudova*

² *M.H. Azimova*

qilishning qoidalarini ham o'zlashtiradilar. Xalqaro miqyosda qabul qilingan madaniy qoidalar bilan tanishish va ularni amaliyotga tadbiq qilish orqali talabalar milliy va xalqaro muloqot madaniyatini rivojlantiradilar.

Shu sababli, ingliz tili materiallari orqali talabalarni muloqot madaniyatiga o'rgatish talim jarayonining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ingliz tili fanida samarali muloqot madaniyatini shakllantirish mexanizmlarini ishlab chiqish, pedagogik va texnologik yondashuvlarni takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada talabalarda ingliz tili materiallari orqali muloqot madaniyatini shakllantirish mexanizmlarining asosiy jihatlari tahlil qilinadi hamda bu jarayonning pedagogik, psixologik va texnologik vositalar orqali qanday amalga oshirilishi ko'rib chiqiladi.

Muloqot Madaniyati Tushunchasi

Muloqot madaniyati — bu shaxsning jamiyatda va ijtimoiy guruhlar orasida muloqot qilish qobiliyatidir. Muloqot madaniyati o'z ichiga quyidagilarni oladi:

- Til qoidalariga rioya qilish: bu nafaqat grammatika va fonetika, balki tilning madaniy jihatlari e'tibor berishni ham anglatadi.

- Verbal va noverbal muloqot: og'zaki muloqot va tana harakatlari orqali beriladigan ma'lumotlar.

- Muloqotdagi hurmat va etika: muloqotda ishtirok etayotganlarning fikr va hissiyotlarini hurmat qilish.

Ingliz tili o'quv materiallarida bu elementlarni o'rganish talabalarning o'z ona tilida ham muloqot madaniyatini shakllantirishga yordam beradi, chunki ular xalqaro muloqot standartlarini o'zlashtiradilar.

Ta'lim Tizimidagi Muloqot Madaniyati

Ta'lim tizimida muloqot talabalarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishining asosiy poydevori hisoblanadi. Ta'lim jarayonida o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi o'zaro muloqot nafaqat bilim berish, balki shaxsiy munosabatlar, axloq-odob qoidalari va jamiyatda o'zini tutish madaniyatini shakllantirishning muhim vositasi hisoblanadi. Ayniqsa, ingliz tili kabi xalqaro miqyosda qo'llaniladigan tillarni o'rganishda muloqotning madaniy jihatlari o'zlashtirish juda muhimdir.

Muloqot madaniyati ta'lim jarayonining uzviy qismi bo'lib, u o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi doimiy hamkorlik orqali rivojlanadi. Ta'lim jarayonida muloqot faqat ma'lumot almashish vositasi bo'lib qolmasdan, balki o'quvchilar o'rtasida o'zaro hurmat, hamkorlik, bag'rikenglik va madaniyatli muloqotning shakllanishida katta ahamiyatga ega. Ingliz tili darslarida bu jihatlar o'zgacha ahamiyat kasb etadi, chunki talabalar nafaqat tilni o'rganadilar, balki xalqaro madaniy muloqotning qoidalarini ham o'zlashtiradilar.

O'qituvchi va Talabalar O'rtasidagi Muloqot

Ta'lim jarayonida o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi muloqotning madaniyati juda muhimdir. O'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki talabalarga muloqot qilishning madaniy va ijtimoiy jihatlari ham o'rgatadi. O'qituvchi tilni o'rgatish jarayonida talabalar bilan qanday muloqot qilish kerakligi, qanday qilib o'z fikrini madaniy tarzda ifodalash mumkinligi kabi ko'nikmalarni ham rivojlantiradi. Ingliz tilini o'rganish jarayonida o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi muloqot quyidagi jihatlarda o'z aksini topadi:

- O‘zaro hurmat va samimiylik: O‘qituvchi talabalarning fikr va mulohazalarini hurmat qilishi, talabalarga o‘z fikrlarini bildirish uchun imkoniyat yaratishi muloqot madaniyatining bir qismi hisoblanadi. Talabalar esa o‘z navbatida o‘qituvchining fikrlarini diqqat bilan tinglab, muhokama qilishni o‘rganadilar.

- Madaniyatli muloqot ko‘nikmalari: Ingliz tili darslarida talabalar muloqot qoidalarini o‘zlashtirish bilan bir qatorda, xalqaro miqyosda qabul qilingan madaniyatli muloqot qoidalari bilan ham tanishadilar. Bu qoidalar talabalarni o‘z ona tillarida ham madaniy va samimiy muloqot qilishga o‘rgatadi.

Talabalar O‘rtasidagi Muloqot

Ta'lim jarayonida talabalar o‘rtasidagi muloqot madaniyati muhim rol o‘ynaydi. Ayniqsa, guruhlar bo‘lib ishlash, muhokamalar o‘tkazish va rolli o‘yinlar orqali talabalar o‘zaro hurmat, madaniyatli bahs-munozara olib borish, tinglash va o‘z fikrini aniq yetkazish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Ingliz tili darslarida talabalar ko‘pincha guruhlarda ishlashadi, bu esa ularning o‘zaro muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi.

- Muhokamalar va rolli o‘yinlar: Ingliz tili darslarida o‘tkaziladigan munozaralar va rolli o‘yinlar talabalarda madaniyatli muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish uchun samarali vosita hisoblanadi. Talabalar o‘z fikrlarini boshqa tengdoshlariga yetkazish, ularning fikrlarini tinglash va hurmat bilan munozara qilishni o‘rganadilar.

- Tolerantlik va bag‘rikenglik: Ingliz tilidagi materiallar ko‘pincha xalqaro miqyosdagi madaniyatlar bilan tanishtiradi, bu esa talabalar o‘rtasida turli xil madaniy qadriyatlar va dunyoqarashlarga nisbatan bag‘rikenglik va tushunishni rivojlantirishga yordam beradi. Bunday madaniy o‘zaro almashinuv jarayoni orqali talabalar xalqaro muloqot madaniyatini shakllantiradilar.

Xalqaro Muloqot Qobiliyatini Rivojlantirish

Ingliz tili nafaqat til qobiliyatini rivojlantiradi, balki talabalarga xalqaro muloqotda ishtirok etish imkonini beradi. Ta'lim tizimida ingliz tilining o‘rni faqat grammatika yoki fonetika o‘rganish bilan cheklanmaydi, balki talabalarni xalqaro madaniyatlar bilan tanishtirish orqali ularda global muloqot qoidalarini shakllantirishga yordam beradi. Ingliz tili darslarida o‘rgatiladigan madaniy materiallar talabalarni boshqa madaniyatlarni tushunishga, ularga hurmat bilan munosabatda bo‘lishga undaydi.

- Madaniyatlararo o‘zaro tushunish: Talabalar xalqaro madaniyatlar bilan ingliz tilidagi materiallar orqali tanishib, turli millat va madaniyat vakillari bilan muloqot qilish qoidalarini o‘zlashtiradilar. Bu ularni kelajakda xalqaro aloqalarda muvaffaqiyatli bo‘lishga tayyorlaydi.

- Ingliz tili orqali xalqaro tajriba: Xalqaro almashinuv dasturlari, onlayn loyihalar va ingliz tilida olib boriladigan muloqot platformalari talabalar o‘rtasidagi xalqaro tajriba almashinuvini rivojlantiradi. Bu jarayon talabalar o‘rtasidagi muloqot madaniyatini xalqaro darajada shakllantirishga xizmat qiladi.

O‘quv Materiallarining Roli

Ingliz tili darslarida foydalaniladigan o‘quv materiallarining sifat va mazmuni talabalarda muloqot madaniyatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Talabalar ingliz tilini o‘rganayotganda, ko‘pincha turli madaniyatlar, jamiyatlar va dunyoqarashlar bilan tanishadilar. Bu esa ularning nafaqat lingvistik, balki madaniy

qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Quyidagi o'quv materiallar talabalar o'rtasida muloqot madaniyatini shakllantirishga yordam beradi:

- Adabiyotlar va hikoyalar: Ingliz tilidagi adabiyot va hikoyalar madaniy jihatlarni talabalarga yetkazishda muhim vosita hisoblanadi. Turli madaniyatlar bilan tanishish orqali talabalar xalqaro muloqotda qanday o'zini tutish, qanday madaniy qoidalar mavjudligini o'rganadilar.

- Audio va vizual materiallar: Audio darslar, filmlar, video ma'ruzalar va boshqa ko'rgazmali vositalar ingliz tilini o'rganish jarayonini yanada qiziqarli qiladi va talabalar muloqot madaniyatini yanada samarali o'zlashtirishlari uchun qulay imkoniyat yaratadi.

Muloqot Madaniyatini Shakllantirishning Pedagogik Mexanizmlari

Ingliz tilini o'rgatish jarayonida muloqot madaniyatini shakllantirish uchun quyidagi pedagogik yondashuvlardan foydalanish mumkin:

- Muloqotga asoslangan ta'lim usullari: Darslar davomida ingliz tilida doimiy dialoglar olib borish, rolli o'yinlar va muhokamalar orqali talabalar o'rtasida muloqotni shakllantirish.

- Tajriba asosida o'qitish: Talabalar real hayotiy vaziyatlarda ingliz tilida muloqot qilishlari kerak bo'lgan holatlar yaratish.

- Madaniy tajriba almashuvi: Ingliz tilidagi adabiyot va filmlar orqali talabalarni turli madaniyatlar bilan tanishtirish va shu orqali global muloqot madaniyatini o'rgatish.

Psixologik Mexanizmlar

Talabalarning psixologik xususiyatlari ularning muloqot qilish qobiliyatlariga katta ta'sir ko'rsatadi. Ingliz tilida muloqot qilishdan qo'rqish yoki o'zini noqulay his qilish muammolari mavjud bo'lishi mumkin. Bu holatlarda psixologik usullar yordamida:

- Talabalarga ishonch hosil qilish: O'quvchilarni muloqot qilishda qo'rquvdan xalos qilish, ularga qo'llab-quvvatlash ko'rsatish.

- Stress va ziddiyatlarni boshqarish: Ingliz tilidagi o'zaro tushunmovchiliklarni hal qilishda psixologik maslahatlar berish orqali talabalarda ijobiy muloqot ko'nikmalarini shakllantirish.

Texnologik Vositalar Orqali Muloqot Madaniyatini Shakllantirish

Bugungi raqamli asrda ingliz tilini o'rganish texnologik platformalar orqali ham amalga oshiriladi. Bu esa muloqot madaniyatini shakllantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi:

- Onlayn platformalar va chatlar: Ingliz tilida yozma muloqotni rivojlantirish uchun onlayn forumlar, guruh chatlari va email orqali o'rgatish.

- Virtual ta'lim platformalari: Zoom yoki Microsoft Teams orqali ingliz tilidagi darslar o'tkazib, talabalarni xalqaro miqyosda muloqot qilishga tayyorlash.

- Ingliz tili o'rgatishga mo'ljallangan mobil ilovalar: Duolingo, Memrise kabi ilovalar orqali talabalar o'zlari mustaqil muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishi mumkin.

Muloqot Madaniyatini Shakllantirishning Sotsial Mexanizmlari

Jamiyatda o'zaro muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish talabalarning ingliz tilida ham, ona tilida ham madaniy munosabatlarini yaxshilaydi:

- Ijtimoiy muloqotdagi madaniyat: Talabalar ko'p hollarda guruhlarda ishlashadi, bu esa ularning bir-biri bilan o'zaro hurmat, tushunish va bag'rikenglik madaniyatini shakllantirishga yordam beradi.

- Ingliz tilidagi madaniy almashuv: Turli xalqaro loyihalar va dasturlar orqali talabalar chet ellik tengdoshlar bilan bog'lanib, xalqaro muloqot madaniyatini o'rganadilar.

Amaliy Tavsiyalar

Ingliz tili darslarida muloqot madaniyatini shakllantirish uchun quyidagi amaliy tavsiyalarni berish mumkin:

- Dialog va munozaralarni ko'proq o'tkazish: Talabalarni guruh bo'lib, mavzular atrofida ingliz tilida suhbatlar qilishga rag'batlantirish.

- Tillararo madaniy tadbirlar: Ingliz tilida tadbirlar tashkil etish orqali talabalar o'rtasida xalqaro muloqot madaniyatini rivojlantirish.

Xulosa

Ingliz tili darslari faqat tilni o'rganish vositasi bo'lib qolmay, talabalarni global muloqot madaniyatiga tayyorlaydi. Ta'lim tizimidagi muloqot madaniyati talabalarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ayniqsa, ingliz tili kabi xalqaro tillarni o'rganishda muloqot madaniyatining ahamiyati ortadi. Ta'lim jarayonida talabalar o'qituvchilari bilan hamkorlikda va tengdoshlari bilan munozara qilish orqali madaniy muloqot qoidalarini o'rganadilar. Ingliz tili materiallari orqali olingan bilimlar va ko'nikmalar talabalarning xalqaro muloqotga tayyorgarligini kuchaytiradi va ularni madaniyatli, samarali muloqot qobiliyatiga ega bo'lgan shaxslar qilib yetishtiradi. Muloqot madaniyati talabalarning nafaqat ta'lim jarayonida, balki ularning kelajakdagi professional hayotlarida ham muhim o'rin tutadi. Shakllangan muloqot madaniyati o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi sog'lom muloqotni mustahkamlaydi hamda talabalar o'rtasidagi madaniy farqlarni hurmat qilishni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*.
- [2]. Brown, H. D. (2007). *Principles of Language Learning and Teaching (5th Edition)*.
- [3]. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching (3rd Edition)*.
- [4]. Kramsch, C. (1998). *Language and Culture*.
- [5]. Hymes, D. (1972). *On Communicative Competence*.
- [6]. Savignon, S. J. (2002). *Interpreting Communicative Language Teaching: Contexts and Concerns in Teacher Education*.
- [7]. Canale, M., & Swain, M. (1980). *Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing*.